

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Վահագն Ստեփանյան

Քաղաքական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ

ՀՀ, Երևան, Արամի 44

Էլ. հասցե՝ vahagn.stepanyan.1977@mail.ru

Հոդվածը ներկայացվել է 20.12.2021, գրախոսվել է 21.06.2022, ընդունվել է տպագրության 12.12.2022

DOI: 10.53548/0320-8117-2022.3-139

Ներածություն

Պետականության հիմնախնդիրները կարևոր տեղ են զբաղեցրել քաղաքական-իրավական մտքի պատմությունում: Ներկայումս, հատկապես Արևմուտքի քաղաքական-իրավական հայեցակարգում, պետությունը և պետականությունը դիտարկվում են ժողովրդավարական արժեքներով, մարդու ազատությամբ և իրավունքներով, նրանց զարգացմամբ, պետական իշխանության ապակենտրոնացմամբ, քաղաքացիական հասարակության զարգացմամբ և այլն: Այսօր տարածված է այն պատկերացումը, որ թույլ զարգացած ժողովրդավարությամբ, քաղաքացիական հասարակության ավանդույթներ չունեցող և անհատի վրա գերիշխող պետությունները հայտնվում են փակուղում: Այդպիսի գաղափարներ են տարածվում նաև Հայաստանում, ընդ որում, անտեսվում են Հայաստանի աշխարհաքաղաքական վիճակը, նրան սպառնացող ներքին և արտաքին վտանգները, հայ ժողովրդի մշակույթի և հոգեկերտվածքի առանձնահատկությունները: Նման պայմաններում անհնարին է դառնում Հայաստանի առջև ծագած ներքին և արտաքին մարտահրավերներին համարժեք պատասխանելը, և վտանգվում է երկրի պետականության ապագան:

Պետության և պետականության այս պատկերացումները մասամբ պայմանավորված են այն հանգամանքով, որ դրանք հիմնված են բացառապես պետականության վերաբերյալ քաղաքագիտական, իրավագիտական, լավագույն դեպքում՝ ընդհանուր սոցիոլոգիական գիտելիքների վրա: Սակայն նշված գիտություններից յուրաքանչյուրը պետության և պետականության հիմնախնդիրները քննարկում է իր տեսանկյունից և իրեն ներհատուկ եղա-

նակներով, ընդ որում, նրանց ուսումնասիրության շրջանակից դուրս են մնում պետության և պետականության մի շարք խիստ կարևոր հարցեր, մասնավորապես պետության և պետականության կեցության հիմքերի, էության, արժեքի, հասարակական կյանքում դրանց դերի ու նշանակության, ինչպես նաև պետության և պետականության ճանաչողության ընդհանուր եղանակների հետ կապված հարցերը:

Պետության և պետականության վերաբերյալ առավել ամբողջական պատկերացում կարելի է կազմել միայն նրանց փիլիսոփայական իմաստավորման պայմաններում: Ի տարբերություն պետությունն ուսումնասիրող կոնկրետ գիտությունների, փիլիսոփայությունը կարող է անդրադառնալ պետականության առավել ընդհանուր և հիմնարար խնդիրներին, բացահայտել պետականության փիլիսոփայական հիմքերը, այսինքն՝ պետականության գոյաբանական, իմացաբանական և արժեքաբանական սահմանային հիմքերի համակարգը:

Պետություն և պետականություն

Պետության և պետականության իմաստավորման ելակետը պետք է լինեն նրանց ընդհանուր հասկացությունները և սահմանազատումը: Ինչպես ընդհանուր սոցիոլոգիայում, այնպես էլ քաղաքագիտությունում ներկայումս շրջանառվում են պետության և պետականության վերաբերյալ տարբեր հայեցակարգեր: Ընդհանուր սոցիոլոգիայում պետությունը համարվում է քաղաքական ինստիտուտ, ինստիտուցիոնալացված քաղաքական իշխանություն: Ընդ որում, քաղաքական իշխանության հիմքը լեգիտիմությունն է, որը կարող է խարսխված լինել ավանդույթի, մեծամասնության կողմից ընդունված բացառիկ հեղինակության (խարիզմայի) կամ ռացիոնալ ընտրության վրա¹: Քաղաքագիտությունում պետությունը համարվում է որոշակի տարածքում գերազույն իշխանություն իրականացնող քաղաքական ինստիտուտների համակցություն և, ըստ էության, նույնացվում է կառավարման ապարատի՝ ինստիտուտների համալիրի հետ, որն ունի բացահայտ հրապարակային բնույթ՝ այն իմաստով, որ պետությունը պատասխանատու է հասարակական կյանքի կազմակերպման համար և ֆինանսավորվում է հասարակության կողմից²: Իրավագիտությունում պետությունը համարվում է հասարակության իշխանական-քաղաքական կազմակերպություն, որն օժտված է պետական

¹ Социология 2002, 373.

² Хейвуд 2005, 108.

ինքնիշխանությամբ, ունի կառավարման և հարկադրանքի հատուկ ապարատ, պետական գանձարան և որոշակի տարածքում հաստատում է իրավակարգ³: Պետության և պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է հաշվի առնել այս բոլոր պատկերացումները, և չի կարելի հիմք ընդունել միայն այս կամ այն կոնկրետ պատկերացումը:

Պետությունը և պետականությունը սովորաբար նույնացվում են, սակայն վերջին ժամանակներում, հատկապես իրավագիտության մեջ պետությունը սկսել են տարբերել պետականությունից: «Պետականություն» կատեգորիան հնարավորություն է ընձեռում ընդլայնելու «պետություն» հասկացությունը, քանի որ այդ կատեգորիան արտացոլում է պետության զարգացման լրացուցիչ պատմական, շարժուն և փոփոխական առանձնահատկությունները, բացահայտում է հասարակական և պետական կյանքի մի շարք նոր, էական խնդիրներ: Պետականությունը համարվում է պետականորեն կազմակերպված հասարակության որակական վիճակ, որը պայմանավորված է կոնկրետ պատմական, ազգային, մշակութաբանական և այլ գործոնների կայունությամբ ու ժառանգականությամբ: Ենթադրվում է, որ պետականությունն առավել լայն կատեգորիա է, և նրա բաղադրիչներն են՝

- ա) պետությունը և պետական իշխանությունը,
- բ) պետական իշխանության մարմինները,
- գ) հասարակական ինստիտուտները, որոնք աջակցում են պետական իշխանության իրականացմանը, նպաստում նրա գործառույթների կատարմանը,
- դ) անհատները՝ պետության հետ փոխազդեցությունում,
- ե) քաղաքական գաղափարախոսությունը⁴:

Ակնհայտ է, որ հենց պետականությունը պետք է փիլիսոփայական իմաստավորում ստանա, որը ենթադրում է ինչպես պետության, այնպես էլ պետականության այլ բաղադրիչների փիլիսոփայական իմաստավորումը:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման հիմնական գծերը

Պետականության ուսումնասիրությունը ճանաչողական գործընթաց է, որն իրականացվում է կոնկրետ գիտությունների՝ ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և իրավագիտության կողմից: Այդ գործընթացի միջոցով տեղի է ունենում պետականության վերաբերյալ գիտելիքների կուտակում,

³ Морозов 2019, 49.

⁴ Кожевников 2009, 265.

բացահայտվում են պետականության նորանոր կողմեր, մարդկային միտքն ավելի ու ավելի խորն է ներթափանցում պետականության էության և պետական կյանքի հարաբերությունների մեջ: Սակայն ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և իրավագիտության՝ պետականության վերաբերյալ գիտելիքները չեն կարող կտրված լինել նրա փիլիսոփայական իմաստավորումից: Եվ ընդհանրապես, պետականությունն ուսումնասիրող գիտությունների առաջընթաց զարգացումն անհնար է առանց պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման, որի շնորհիվ էլ բացահայտվում են պետականության իմաստն ու նշանակությունը, նրա դերը մարդկության պատմական զարգացման մեջ:

Փիլիսոփայությունը չի հավակնում պետականության վերաբերյալ կոնկրետ գիտությունների կողմից ձեռք բերվող գիտելիքների եզակիությանը, այլ բացահայտում է այդ գիտությունների ձեռք բերած գիտելիքների տեղն ու դերը պետականության ճանաչողության մեջ ընդհանրապես, ինչը հնարավորություն է ընձեռում համեմատել և հարաբերակցել գիտական տարբեր ձեռքբերումները: Այդ տեսակետից փիլիսոփայությունը չի կարող ունենալ պետականության վերաբերյալ մեկ՝ միակողմանի տեսակետ, չի կարող նույնանալ պետականության վերաբերյալ ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության կամ իրավագիտության որևէ ուսմունքի կամ տեսության հետ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ փիլիսոփայական գիտելիքները տարբերվում են մյուս գիտելիքներից, փիլիսոփայությունն առավել ընդհանուր գիտելիքների համակցություն է՝ աշխարհի և նրա զարգացման օրինաչափությունների, աշխարհում մարդու տեղի ու դերի, կյանքի իմաստի վերաբերյալ և այլն: Փիլիսոփայությունը հենվում է ամենաընդհանուր կատեգորիաների վրա, ինչպիսիք են կեցությունը, իմացությունը, ճշմարիտը, արժեքը և այլն, ունի ճանաչողության յուրահատուկ մեթոդներ, ինչպես, օրինակ, մետաֆիզիկան կամ դիալեկտիկան: Կարևոր է նկատի ունենալ նաև այն հանգամանքը, որ փիլիսոփայությունը չի դոփում տեղում և հանդես է գալիս իբրև միասնական, հավերժ զարգացող գիտելիքների համակարգ, որի ներսում տեղի է ունենում հակասական ուսմունքների բախում⁵:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը պետք է տեղի ունենա մտքի այնպիսի ուղղության շրջանակում, ինչպիսին սոցիալական փիլիսոփայությունն է: Բանն այն է, որ սոցիալական փիլիսոփայությունը սոցիալական երևույթների փոխազդեցության առավել ընդհանուր օրինաչա-

⁵ Миронов 2011, 276.

փոթյունների և միտումների, հասարակության կենսագործունեության և զարգացման, սոցիալական կյանքի ամբողջական գործընթացի վերաբերյալ գիտելիքների համակարգ է⁶։ Սոցիալական փիլիսոփայության խնդրակարգում կարևորագույն խնդիրներ են հասարակության նկատմամբ սոցիալ-փիլիսոփայական մոտեցման ընդհանուր սկզբունքները, ինչպես նաև հասարակական կեցության ոլորտները։ Հասարակական կեցության կառուցվածքում կարևորվում և առանձնանում են քաղաքական հարաբերությունները, որոնք կազմում են հասարակության քաղաքական կեցության բովանդակությունը։ Հասարակության-քաղաքական հարաբերություններն են պետության, սոցիալական խմբերի և անհատների այն հարաբերությունները, որոնք կապված են քաղաքական իշխանության ձեռքբերման և իրականացման հետ։ Այստեղից էլ՝ պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման անհրաժեշտությունը հենց սոցիալական փիլիսոփայության շրջանակում։

Պետության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում այն պետք է դիտարկվի իբրև ամբողջ, միաժամանակ, մարդու կեցության տեսակետից բացահայտվեն այդ ամբողջի արժեքը, իմաստն ու նշանակությունը։ Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը հնարավորություն կընձեռի պարզելու անհատի և պետության հարաբերությունների բնույթն ընդհանուր առմամբ՝ անկախ պետության կոնկրետ տիպերից։ Բացի այդ, պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում կբացահայտվեն մարդու և պետության հարաբերությունների ընդհանուր սկզբունքները և օրինաչափությունները։ Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ մարդու և պետության հարաբերություններն ամենից առաջ մարդու կեցության և պետության կեցության զուգորդումն են, որը նրանց գոյաբանական միասնության համապարփակության վկայությունն է։ Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման շնորհիվ կբացահայտվեն նաև դրա էությունը, գոյաբանական հիմքերը, հետևաբար, այն նվազագույն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում պահպանվում է պետության ամբողջականությունը։ Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման շնորհիվ կարժևորվի նաև պետականության գիտական ճանաչողության մեթոդաբանությունը, և կընդհանրացվեն պետականությունն ուսումնասիրող կոնկրետ գիտությունների՝ ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և իրավագիտության մեթոդաբանությունը և փորձը։

⁶ Социальная философия 1995, 13-14.

Հարկ է նշել, որ պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումն ունի երկու բնորոշ գիծ, որոնցով պետականությունը տարբերվում է ուսումնասիրող կոնկրետ գիտություններից: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը, նախ, նորմատիվ է, և երկրորդ՝ հակաթեոիկ: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է ուշադրությունը բևեռել այն բանին, ինչ գոյություն ունի, միաժամանակ անդրադառնալ նրան, ինչ պետք է լինի: Դա նշանակում է, որ պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է համադրվեն իրականությունը (գոյը) և նորմը կամ իդեալը (պիտոն): Ընդ որում, պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում նորմատիվությունը կամ պիտոն պետք է ոչ միայն հաստատվի, այլև ենթարկվի ռեֆլեքսիայի: Այն, ինչ գոյություն ունի, կարող է իմաստավորվել պիտոյի միջոցով՝ նրանով, ինչը պիտի լինի, և հակառակը, այն, ինչ պետք է լինի (պիտո) համադրվում է նրա հետ, ինչը գոյություն ունի: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է ոչ միայն բացահայտվի նորմը (իդեալը), այլև հիմնավորվի այն: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման նորմատիվ կողմը նրան մոտեցնում է գաղափարախոսությանը, քանի որ ներառում է իդեալի վերաբերյալ գիտելիքներ: Այսպիսով, պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը պետք է անդրադառնա պետականության և՛ գոյին, և՛ պիտոյին, այսինքն՝ պետք է լինի և՛ ճշմարիտ, և՛ նորմատիվ:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման մյուս բնորոշ գիծը հակաթեոիկությունն է: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է ձևակերպվի և զարգացվի ո՛չ միայն դրույթը, այլև հակադրույթը, որը ոչ պակաս կարևորություն ունի, քան դրույթը: Դա նշանակում է, որ թեպետ պետական փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է առաջադրվեն սահմանային հարցեր, բայց դրանք չեն կարող վերջնական լուծում ստանալ: Հենց դրանով է պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը տարբերվում կոնկրետ գիտություններից:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման խնդիրները և հիմնական գործառույթները

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման ընթացքում պետք է առաջադրվեն և լուծվեն մի շարք կարևոր խնդիրներ: Դրանք են՝

ա) պարզել պետականության կեցության բնույթը և բացահայտել դրա էությունը,

բ) պարզել, թե ինչո՞ւ կա պետականություն, որո՞նք են հասարակության և մարդու կյանքում պետականության ի հայտ գալու նախադրյալները, պայմանները, գործոնները,

գ) պարզել պետականության արժեքը, դերն ու նշանակությունը հասարակության և մարդու կյանքում, լայն առումով բացահայտել պետականության գործառույթները,

դ) ուսումնասիրել պետականության տեղն ու դերը հասարակության գիտատեխնիկական, տեխնոլոգիական-հաղորդակցական զարգացման գործում,

ե) մարդու կյանքի իմաստի և նպատակադրման համատեքստում քննարկել պետականության դերն ու նշանակությունը,

զ) բացահայտել պետականության, իրավունքի և օրենքի հարաբերակցությունը, այդ կապակցությամբ քննարկել և արժևորել պետականության, իրավունքի և օրենքի, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության և իրավական պետության վերաբերյալ տեսություններն ու հայեցակարգերը,

է) ուսումնասիրել անհատների, սոցիալական խմբերի և հասարակական պետական կեցությունն ու գիտակցությունը, պետականության մշակույթը,

ը) պարզել պետականության վերաբերյալ ընդհանուր սոցիալական, քաղաքական և իրավական գիտելիքների փիլիսոփայական հիմնավորվածությունը և դրանց գործնական կիրառման արդյունավետությունը,

թ) քննարկել և գնահատել ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և իրավագիտության գործառույթները, պետականության վերաբերյալ դրանց հայեցակարգերը, պետականության ուսումնասիրության մեթոդները, գիտական հետազոտությունների արդյունավետությունը:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման նշված խնդիրները կարող են փոփոխվել կամ լրացվել, ինչը պայմանավորված է հասարակության զարգացման ընթացքում և մարդու կյանքում տեղի ունեցող փոփոխություններով:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումն ունի մի շարք կարևոր գործառույթներ՝ գոյաբանական, արժեքաբանական, իմացաբանական, մեթոդաբանական, աշխարհայացքային: Գոյաբանական գործառույթն արտացոլում է պետականության կեցության, էության, համապարփակ հիմքերի, գոյության պայմանների ուսումնասիրությունները: Արժեքաբանական գործառույթն արտացոլում է պետականության այն չափումը, որը կապված է դրա նշանակալիության, կարևորության հետ և համեմատելի է մարդու ու հա-

սարակության սոցիալական արժեքների հետ: Իմացաբանական գործառույթի միջոցով ձեռք է բերվում գիտելիքների այնպիսի համակցություն, որը հնարավորություն է ընձեռում համակարգված արտացոլելու պետականությունն իբրև ամբողջ, ինչպես նաև բացահայտելու կոնկրետ գիտությունների կողմից պետականության ճանաչման հնարավոր բոլոր խնդիրները: Պետականության իմաստավորման իմացաբանական գործառույթի հետ սերտորեն կապված է մեթոդաբանական գործառույթը, որն արտահայտվում է պետականության ճանաչողության որոշակի մոտեցումների, եղանակների, միջոցների մշակման, հիմնավորման և փորձարկման մեջ: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումն ունի նաև կարևոր աշխարհայացքային գործառույթ: Աշխարհայացքն աշխարհի, աշխարհում մարդու տեղի վերաբերյալ հայացքների և աշխարհի նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի ամբողջությունն է, որի մեջ կարևոր տեղ ունեն պետականության, մարդու և պետության վերաբերյալ հայացքները և պետականության նկատմամբ մարդու վերաբերմունքը: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման աշխարհայացքային գործառույթի միջոցով կձևավորվեն պետականության վերաբերյալ մարդու, սոցիալական խմբերի և հասարակության առավել խորը և ամբողջական հայացքներ, արժեքային գնահատականներ, ինչպես նաև որոշակի կերպով գործելու դիրքորոշումներ:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման գործառույթներին համապատասխան կարելի է առանձնացնել այդ իմաստավորման գոյաբանական, իմացաբանական և արժեքաբանական կողմերը. դա հնարավորություն է տալիս խոսելու պետականության գոյաբանական, իմացաբանական, արժեքաբանական իմաստավորումների մասին: Գոյաբանական իմաստավորումն ընդհանուր առմամբ պետք է հիմնվի փիլիսոփայական այն հիմնարար կատեգորիաների վրա, որոնք գծագրում են կեցության, հասարակության և մարդու ուսումնասիրությունների գոյաբանական չափումը: Աշխարհի իմաստավորման ընթացքում փիլիսոփայությունը ձևավորում է հիմնարար հասկացություններ՝ կատեգորիաներ, որոնք ամրակայում են իրականության առավել ընդհանուր և էական հատկություններն ու հարաբերությունները: Աշխարհի իմաստավորումը սկսվում է «կեցություն» կատեգորիայի միջոցով: Այն իր ծավալով չափազանց լայն և բովանդակությամբ չափազանց աղքատ հասկացություն է, որն արտահայտում է դրա միայն մեկ հատկանիշը՝ լինելը կամ գոյություն ունենալը: Կեցության կատեգորիայի հիմքն այն ակնհայտ փաստն է, որ մենք և մեզ շրջապատող իրերը, բնության երևույթները գոյություն

ունենք: Գոյությամբ են օժտված ոչ միայն զգայապես ընկալվող աշխարհը, այլև հոգևոր երևույթները՝ մտքերը, զգացմունքները, ապրումները, իդեալները և տեսությունները, երևակայությունը և առասպելները⁷:

Կեցության կատեգորիայի հետ սերտորեն կապված են այլ գոյաբանական կատեգորիաներ, ինչպիսիք են էությունը, փոփոխությունը, շարժումը, զարգացումը, տարածությունը, ժամանակը և այլն: Այս գոյաբանական կատեգորիաների և մի շարք կարևոր հասկացությունների միջոցով ուսումնասիրվում են կեցությունն իբրև այդպիսին, նրա հիմնարար սկզբունքները և հատկությունները:

Այդ տեսակետից, պետականության գոյաբանական իմաստավորման ընթացքում առաջին հերթին պետք է պարզել փիլիսոփայական, սոցիալական, քաղաքագիտական, իրավագիտական այն կատեգորիաների և հասկացությունների շրջանակը, որոնք կիրառելի են կեցության, մասնավորապես, սոցիալական կեցության, ինչպես նաև պետականության կեցության ուսումնասիրություններ կատարելիս:

Պետականության գոյաբանական իմաստավորման գործում առանձնահատուկ նշանակություն ունեն «կեցություն» և «էություն» փիլիսոփայական կատեգորիաները: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ պետականության գոյաբանական իմաստավորման առանցքը հենց պետականության կեցության և էության առանձնահատկությունների բացահայտումն է: Պետականության կեցության և էության վերաբերյալ պատկերացումները խտացված արտահայտված են պետության և պետականության վերաբերյալ տարբեր տեսություններում, ուսմունքներում ու հայեցակարգերում: Պետականության գոյաբանական իմաստավորման գործում այդ տեսությունների, ուսմունքների և հայեցակարգերի նշանակությունն այնքան կարևոր է, որ փիլիսոփայական տեսակետից նրանց համապատասխանում է «պարադիգմա» (հարացույց) կատեգորիան: Այս կատեգորիան գիտական շրջանառության մեջ է դրվել XX դարի երկրորդ կեսին, ամերիկացի փիլիսոփա Թ. Կունի կողմից: Նրա բնորոշմամբ, պարադիգմաները (հարացույցները) լայն ճանաչում ունեցող գիտական ձեռքբերումներ են, որոնք որոշակի ժամանակահատվածում գիտական հանրությանը տալիս են հիմնախնդիրների առաջադրման և լուծման մեթոդներ⁸: Այսինքն՝ պարադիգման (հարացույցը)

⁷ Философия 2000, 6.

⁸ Кун 2009, 11-12.

գիտական հանրության կողմից ընդունված ռացիոնալ գիտական գործունեության մոդել է: Թ. Կունի կարծիքով, բնական գիտությունների զարգացումը տեղի է ունենում մի հարացույցը մյուսով փոխարինելու միջոցով: Վիճակը մի փոքր այլ է սոցիալական գիտությունների զարգացման հարցում: Սոցիալական գիտությունների զարգացումը տեղի է ունենում ոչ այնքան հարացույցների փոփոխության, որքան նրանց միաժամանակյա գոյության և մրցակցության միջոցով: Դա վերաբերվում է նաև պետականությունն ուսումնասիրող գիտությունների զարգացմանը:

Պետականության գոյաբանական իմաստավորման ընթացքում պետք է անդրադառնալ դրա կեցության և էության վերաբերյալ կոնկրետ գիտություններում իշխող հարացույցներին, գնահատել, հիմնավորել կամ հերքել այդպիսիք: Պետք է պարզել նաև, թե պետականությունն ուսումնասիրող կոնկրետ գիտությունների հիմքում ընկած հարացույցները ժամանակակից պայմաններում որքանով են նպաստում կամ խոչընդոտում պետականության զարգացմանը:

Պետականության գոյաբանական իմաստավորման գործում կարևոր նշանակություն ունեն նաև այնպիսի փիլիսոփայական կատեգորիաներ, ինչպիսիք են տարածությունը և ժամանակը: Փիլիսոփայական պատկերացումների համաձայն, տարածությունը մատերիայի կարևոր ատրիբուտն է, որ ձևավորում է կեցության հենքը: Տարածության փիլիսոփայական պատկերացումը բազմակողմ է, ինչը թույլ է տալիս առանձնացնելու տարածության տարատեսակներ՝ աշխարհագրական, սոցիալական, մշակութային, հոգևոր և այլն: Տարածության տարատեսակ կարելի է համարել նաև պետականության տարածքը: Այս տարածքն ունի իր սահմանները, որի դրսևորումներից մեկը պետական սահմանն է: Պետական սահմանով զծագրված աշխարհագրական տարածությունում հաստատվում է պետության ինքնիշխանությունը:

Պետականության զարգացման պատմական միտումներից մեկն այն է, որ պետությունները ձգտում են ընդարձակել իրենց տարածքը, ինչը հանգեցնում է պատերազմների և բազում աղետների: Պետականության զարգացման այս միտումը պետք է փիլիսոփայական իմաստավորում ստանա: Այսօր նկատվում է պետականության զարգացման հակասական միտում: Համաշխարհայնացման (գլոբալիզացիա) պայմաններում պետականության սահմանները, մի կողմից, դառնում են ավելի ու ավելի թափանցիկ և սկսում են վերացվել-ջնջվել, մյուս կողմից՝ ամրապնդվում են և կարծրանում: Պետականության զարգացման այսպիսի երկակի միտումը պետք է փիլիսոփայական իմաստավորում ստանա, մասնավորապես պետք է պարզել, թե երկու

հակասական միտումներից ո՞րն է առավել արժեքավորը ինչպես համայն մարդկության, այնպես էլ կոնկրետ հասարակությունների և ազգերի առումով: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման կարևոր խնդիրներից է նաև այն, թե ի՞նչ պետք է անել, որ, մի կողմից, պահպանվեն համաշխարհային շահերը, մյուս կողմից՝ երաշխավորվեն ազգերի ու ժողովուրդների շահերն ու իրավունքները:

Ժամանակի փիլիսոփայական պատկերացումների համաձայն, այն ֆիզիկական, կենսաբանական, հոգեկան և այլ երևույթների ընթացքի ձև է: Փիլիսոփայությունն առանձնացնում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ, պատմական, սոցիալական և այլ ժամանակներ: Ժամանակի կատեգորիան կարելի է կիրառել նաև պետականության նկատմամբ: Այդ տեսակետից պետականության գոյաբանական իմաստավորման կարևոր խնդիրներից է պետականության գոյության տևողությունը, նրա վիճակների հաջորդական փոփոխությունների բնույթն ու առանձնահատկությունները բացահայտելը:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումն ունի ոչ միայն գոյաբանական, այլև իմացաբանական կողմ: Իմացաբանությունը ճանաչողության փիլիսոփայական ուսմունք է, որն զբաղվում է ճանաչողության հետազոտություններով, քննադատությամբ և զանազան տեսություններով: Իմացաբանությունը ճանաչողության գործընթացը քննում է ճանաչողության օբյեկտի նկատմամբ ճանաչողության սուբյեկտի հարաբերությունների տեսանկյունից:

Ճանաչողությունը չափազանց բարդ և բազմակողմանի գործընթաց է: Ճանաչողության արգասիքը իրերի և երևույթների վերաբերյալ այնպիսի գիտելիքների ձեռքբերումն է, որոնք տարբերվում են այդ նույն իրերի և երևույթների վերաբերյալ առօրեական պատկերացումներից: Միևնույն ժամանակ, ճանաչողությունը չի կարող անտեսել իրերի և երևույթների վերաբերյալ առօրեական պատկերացումները: Փիլիսոփայական գրականության մեջ նշվում է, որ փիլիսոփայությունը, ձևավորելով աշխարհի իր պատկերը, մշտապես ձգտում է այն առանձնացնել առօրյա պատկերացումների աշխարհից, ինչպես նաև անցումներ գտնել դրանց միջև: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ փիլիսոփայության ելման դիրքն առօրեականությունն է, և առօրեական ու «ճշմարիտ իրականության» աշխարհների միջև կամուրջներ գտնելով է միայն հնարավոր կողմնորոշել մարդկային իմացությունն ու գործունեությունը⁹: Այս նկատառումները պետք է հաշվի առնել

⁹ Лекторский 2010, 31.

պետականության իմացաբանական իմաստավորման ընթացքում և կարևորել նաև պետականության վերաբերյալ առօրեական պատկերացումները:

Պետականության իմացաբանական իմաստավորումը նույնպես պետք է հիմնվի փիլիսոփայական կատեգորիաների վրա, որոնց միջոցով հնարավոր է բացահայտել պետականության ճանաչողության բնույթն ու առանձնահատկությունները: Այն կարող է ամբողջական գիտելիքներ տալ պետականության ճանաչողության էության, կառուցվածքի, ձևավորման, ընթացքի և զարգացման վերաբերյալ, մշակել պետականության վերաբերյալ գիտելիքների ճշմարտացիության և արժանահավատության չափանիշներ: Այդ ամենի միջոցով կընդլայնվեն պետականության ուսումնասիրությունների սահմանները, պետականության ճանաչողության հարցում նոր ազդակներ կհաղորդվեն ընդհանուր սոցիոլոգիային, քաղաքագիտությանը և իրավագիտությանը, վերջին հաշվով, կնպաստեն դրանց գիտելիքների խորացմանը:

Պետականության իմացաբանական իմաստավորումը, հաշվի առնելով էմպիրիկ, տեսական և փիլիսոփայական գիտելիքների տարբերակումը, հնարավորություն կընձեռի, ընդհանուր առմամբ բնութագրելու պետականության ճանաչողության փուլերն ու պրոցեդուրանները, բացահայտելու պետականության վերաբերյալ էմպիրիկ, տեսական և փիլիսոփայական գիտելիքների առանձնահատկությունները, մշակելու այդ գիտելիքների ճշմարտացիության չափանիշներ: Բացի այդ, դրա շնորհիվ կարող են ընդհանրացվել, մշակվել և միասնականացվել ճանաչողության այն սկզբունքներն ու նորմերը, որոնք պետականության հետազոտությունների ընթացքում պետք է կիրառվեն ընդհանուր սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և իրավագիտության կողմից: Դրանով իսկ, այդ իմաստավորման շնորհիվ կլուծվի պետականության վերաբերյալ գիտելիքների համապարփակության հարցը:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման գործում կարևոր նշանակություն ունի նաև դրա արժեքանական բաղադրիչը: Արժեքանությունը փիլիսոփայական ուսմունք է, որն ուսումնասիրում է արժեքների աշխարհի կառուցվածքը և աստիճանակարգությունը, այդ աշխարհի գոյաբանական կարգավիճակն ու ճանաչման եղանակները, ինչպես նաև արժեքային դատողությունների մշակութաբանական, սոցիալական, քաղաքական, իրավական ողջ ներկայակցությունը: Արժեքանության հիմնական կատեգորիան արժեքն է: Փիլիսոփայական գրականության մեջ նշվում է, որ արժեքները մարդկային կեցության իմաստակազմ հիմքերն են, որոնք պայմանավորում են մարդկային կյանքի, գործունեության, կոնկրետ գործողությունների և արարքների

ուղղվածությունն ու շարժառիթները: Արժեքները մարդու նպատակասլաց գործունեության այն հիմքերն են, որոնք նրան հնարավորություն են տալիս ներդաշնակ ապրելու աշխարհում¹⁰:

Պետականության արժեքանական իմաստավորման ընթացքում, մարդու, սոցիալական խմբերի և պետության տեսական ու գործնական հարաբերություններից բացի, պետք է առանձնացվեն այն հարաբերությունները, որոնք վերաբերելի են բարու, ճշմարտի և գեղեցիկի միջոցով ձևավորվող կոորդինատների համակարգին: Պետականության արժեքանական իմաստավորումը հնարավորություն կընձեռի բացահայտելու ինչպես պետականությունը, որպես արժեք, այնպես էլ պետականության արժեքները, այդ բոլոր արժեքների բնույթը և տեղը իրականության մեջ ու արժեքային աշխարհի կառուցվածքում: Դա նշանակում է, որ պետականության արժեքանական իմաստավորման շնորհիվ կարող են բացահայտվել պետականության և պետական արժեքների կապերը միմյանց, մշակութային և սոցիալական գործոնների, ինչպես նաև անձի կառուցվածքի հետ:

Եզրակացություններ

Պետության և պետականության քաղաքագիտական, իրավագիտական, ընդհանուր սոցիոլոգիական ուսումնասիրությունների շրջանակից դուրս են մնում մի շարք կարևոր հարցեր, որոնք կապված են դրանց գոյության հիմքերի, էության, արժեքի, հասարակական կյանքում դերի ու նշանակության, ինչպես նաև դրանց ճանաչողության ընդհանուր եղանակների հետ: Այդ հարցերի ուսումնասիրությունը հնարավոր է միայն պետության ու պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման պայմաններում, ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ պետականությունն առավել լայն հասկացություն է, և պետությունը սոսկ նրա բաղադրիչներից մեկն է:

Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումն ունի գոյաբանական, իմացաբանական և արժեքանական կողմեր, համապատասխանաբար կարելի է խոսել պետականության գոյաբանական, իմացաբանական և արժեքանական իմաստավորումների մասին: Պետականության գոյաբանական իմաստավորման միջոցով կարելի է բացահայտել պետության կեցության համապարփակ հիմքերը, գոյության պայմանները, էությունը, իմացաբանական իմաստավորման միջոցով՝ կոնկրետ գիտությունների կողմից պետակա-

¹⁰ Иванов 2004, 545.

նության ուսումնասիրության մոտեցումների, եղանակների և միջոցների հիմնավորվածությունն ու արդյունավետությունը, արժեքանական իմաստավորման միջոցով՝ պետականության և դրա հետ կապված արժեքների բնույթն ու փոխադարձ կապերը:

Այսպիսով, պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը կնպաստի ոչ միայն պետականության առավել խոր ըմբռնմանը, պետականության ռեֆլեքսիայի ձևերի հարստացմանը, պետականության նոր մոդելների և հետագա զարգացման տարբերակների մշակմանը, այլև իբրև մտքի շարժում, ինտելեկտուալ և աշխարհայացքային անկասկածելի արժեք է: Պետականության փիլիսոփայական իմաստավորումը կարող է ապահովել նաև համապատասխան խոսույթ, որը պետականության վերաբերյալ գիտելիքների ամբողջականացման և հետագա զարգացման անհրաժեշտ պայման է:

Գրականություն

- Иванов А., Миронов В. 2004, Университетские лекции по метафизике, Москва, «Современные тетради», 647 с.
- Кожевников С. 2009, Теоретические вопросы современной российской государственности, Вестник ННГУ, N 5, 265 с.
- Кун Т. 2009, Структура научных революций, Москва, «АСТ», 605 с.
- Лекторский В. 2010, Философия, общество знания и перспективы человечества, Вопросы философии, Москва, 31 с.
- Миронов В. 2011, Еще раз о специфике философии, Вестник Российской академии наук, т. 81, N 3, 276 с.
- Морозова Л. 2019, Теория государства и права, Москва, «Эксмо», 510 с.
- Москвичев Л. 2002, Социология. Основы общей теории, отв. ред. Осипов Г., Москва, «Норма», 912 с.
- Социальная философия 1995, Москва, «Фаир-пресс», 352 с.
- Философия 2000, Часть вторая: Основные проблемы философии, под ред. проф. Кириллова В., Москва, «Юрист», 304 с.
- Хейвуд Э. 2005, Политология, Москва, «Юнити-Дана», 544 с.

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓԻՆԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Վահագն Ստեփանյան

Ամփոփում

Պետականության հիմնախնդիրները կարևոր տեղ են զբաղեցրել քաղաքական-իրավական մտքի պատմությունում: Հոդվածում բացահայտվում են պետակա-

նության փիլիսոփայական իմաստավորման էությունը, բովանդակությունը, գոյաբանական, իմացաբանական և արժեքաբանական կողմերը, ինչպես նաև պետականության փիլիսոփայական իմաստավորման հետ կապված հիմնախնդիրների շրջանակը:

Բանալի բառեր՝ պետություն, գոյաբանություն, իմացաբանություն, արժեքանություն, ընդհանուր սոցիոլոգիա, քաղաքագիտություն, իրավագիտություն:

ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Ваагн Степанян

Резюме

Проблемы государственности занимали важное место в истории политико-правовой мысли. В статье раскрываются сущность и содержание философского понимания государственности, онтологические, эпистемологические/гносеологические и аксиологические аспекты, а также круг проблем, связанных с философским осмыслением государственности.

Ключевые слова – государство, онтология, эпистемология/гносеология, аксиология, общая социология, политология, юриспруденция.

PROBLEMS OF PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON STATEHOOD

Vahagn Stepanyan

Abstract

The problems of statehood occupied an important place in the history of political and legal thought. The article reveals the essence and content of the philosophical understanding of statehood, ontological, epistemological/gnoseological and axiological aspects, as well as a range of problems related to the philosophical understanding of statehood.

Key words – state, ontology, epistemology/gnoseology, axiology, general sociology, political science, jurisprudence.